

Центр правових наукових досліджень

**Міжнародна
науково-практична конференція
«Правова система України
у світлі сучасних активних
реформаційних процесів»**

Том 1

**м. Київ
2010**

УДК 34.01 (083)
ББК ХОлО

Правова система України у світлі сучасних активних реформаційних процесів:
Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 29-30 грудня 2010 року.
– Київ: у 2-х томах. – К. : Центр правових наукових досліджень, 2010. – Т.1. –
120 с.

Подані на конференцію матеріали видаються в авторській редакції.

ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Бурдін Михайло Юрійович

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У кримінальному судочинстві першої половини XIX ст. панувала теорія формальних доказів, яка сприяла допущенню слідчими чиновниками численних порушень. За Зводом законів докази поділялися на досконалі, коли вони визначали рішення про винність підсудного, і недосконалі. Одного досконалого було досить для осуду, одного недосконалого – щоб залишити особу по суду „у підозрі“. Декілька недосконалих доказів могли скласти досконалий доказ.

Коли слідчий не знаходив законними шляхами достатніх доказів, він робив ставку на особисте зізнання підозрюваного, оскільки за його наявності інших доказів потрібно не було. Особисте зізнання вважалося „королевою доказів“ та досягалося будь-яким шляхом: побиттям, катуванням, ув'язненням. Це призводило до збільшення кількості невинно засуджених [1, с. 16].

Доказами у кримінальному судочинстві (ч. II т. 15 ст.ст. 197-212 Зводу законів Російської імперії 1857 р.) були:

- власне зізнання, яке вважалося „досконалим“ доказом, тобто достатнім для винесення вироку. Закон забороняв слідчому добиватися зізнання незаконними методами, він мав робити це шляхом „увешевання і уликami“ [2, с. 156];
- письмові документи також розцінювалися як досконалий доказ (щодо події злочину та винності злочинця) [3, с. 194];
- результати особистого огляду слідів злочину та речей, що викривали злочинця (недосконалий доказ) [3, с. 196];
- показання фахівців та експертів („сведующих людей“) – закон визнавав свідчення медичних працівників досконалим доказом, коли вони здійснювалися на законних підставах, містили чіткі та позитивні відомості про предмет огляду та не суперечили достовірним обставинам справи. Законодавець не визначав доказову силу свідчень фахівців у інших галузях знань, на практиці їх показання розглядалися як свідчення свідків [4, с. 41];
- як досконалий доказ кваліфікувалися показання двох та більше свідків. Якщо свідки давали протилежні свідчення, то враховувалися показання більшості. За рівної кількості свідків враховувалися показання „кращих“ – чоловіки мали перевагу перед жінками, освічені особи – перед неосвіченими, знатні – перед простими людьми [3, с. 193];
- свідчення, отримані під час „повального обшуку“ – показання сусідів обвинувачуваного щодо його способу життя, морально-ділових якостей та обставин справи (недосконалий доказ) [2, с. 209];
- показання на очній ставці – сила їх як доказу визначалася на підставі правил про показання підсудного й свідків;
- обмова – показання підсудного, який перебував під слідством і судом, проти кого-небудь іншого про спільництво у вчиненому або іншому злочині, вважалася доказом недосконалим [2, с. 217];
- „уліки“ або ознаки злочину – до них відносилися, зокрема, худа поголовка, „злі“ слухи, затримання на місці злочину, речові докази; показання одного свідка і т.і. („уліки“ не становили досконалого доказу, але їх значення підсилювалося, по-перше, „коли багато ознак з'єднувалося“, і, по-друге, „коли, підсудний не надавав на них ніякого поважного спростування“) [3, с. 196];
- у випадку відсутності або неповноти доказів, що виправдовували особу та коли не було можливості одержати їх згодом, підсудний мав право доповнити їх „чисною присягою“ (недосконалий доказ) [2, с. 175].

На стадії формального слідства для збору доказів застосовувався огляд слідів злочину, речових доказів та письмових документів. При розслідуванні злочину, де могли бути залишені сліди, слідчому ставилося в обов'язок зробити огляд і обстеження, виявити такі сліди та зберегти їх.

Огляд проводився самим слідчим або в його присутності іншою особою. Про всякий огляд і обстеження складався акт (журнал), що підписувався слідчим і всіма присутніми особами. Якщо предмет огляду вимагав особливих відомостей або

пізнань у яких-небудь науках, мистецтві, ремеслі, то слідчий запрошував фахівців та вимагав їх висновку щодо незрозумілих питань. Він міг запросити такий висновок у письмовій формі без виклику експертів. Особи, що знаходилися на державній службі, давали показання та висновки без приведення до присяги, усі інші попередньо приводилися до присяги [2, с. 149].

Речові докази, вилучені при огляді, повинні були бути пронумеровані, ретельно покладені, якщо можна, запечатані й залучені до справи з точним їхнім описом. Обставини виявлення речових доказів фіксувалися в акті, що підписували всі особи, що брали участь в огляді. Якщо слідчому ставало відомо, що який-небудь документ має відношення до справи, то він був зобов'язаний негайно вжити заходів щодо його одержання та встановити дійсність документа [5, с. 79].

Після приводу обвинувачуваного слідчий зобов'язаний був негайно допитати його у присутності депутата (захисника). Кожний з обвинувачуваних допитувався окремо. Перш ніж почати допит, слідчий „умовляв“ обвинувачуваного показувати „сущу правду“, оскільки добровільне визнання й каяття, говорив закон, могли полегшити міру покарання. Оскільки наголос в „умовляннях“ ставився на „Божу кару“, з урахуванням багатонаціонального населення Російської імперії були навіть розроблені інструкції з „умовлянь“ для представників різних конфесій – євреїв, магометан тощо [6, с. 114]. Заборонялося застосовувати катування й жорстокість. У випадках тяжких обвинувачень або явного заперечування слідчий міг залучити задля „умовляння“ священника. Відмова від надання показань розцінювалася як обтяжуюча провину обставина. Показання слідчий записував на окремому аркуші й оформляв протоколом, що підписувався ним, обвинувачуваним та присутніми особами [3, с. 173].

Детально регламентувався порядок допиту свідків. Свідки не могли відмовлятися від явки до слідчого. При ухиленні від показань їх могли «примусити» до цього й навіть покарати. Свідок мав право вимагати за рахунок обвинувачуваного винагороди за шляхові витрати та інші збитки. Допит проводився в службовому приміщенні слідчого. Перед допитом свідок приводився до присяги. Після присяги свідок у присутності депутата й стряпчого негайно допитувався. Допит починався з „умовляння“ говорити тільки правду та утримуватися у своїх показаннях від усякої „пристрасті“, не перебільшувати та не применшувати відомі йому обставини. Показання записував або сам свідок, або слідчий, їх підписували всі присутні при допиті особи. За неправдиві свідчення свідки притягувалися до кримінальної відповідальності й відшкодовували усі заподіяні збитки [7, с. 95].

Для усунення протиріч у показаннях осіб, для взаємного „викриття“ та „посвідчення у знайомстві“, проводилися очні ставки. Показання сторін на очній ставці записувалися до протоколу й підписувалися за загальними правилами про порядок допиту обвинувачуваних і свідків.

Особливою слідчою дією було проведення „повального обшуку“ – опитування сусідів звинуваченого („малий обшук“) або взагалі усіх місцевих мешканців, до двадцяти верст навкруги („великий обшук“). Підозрюваний визнавався винним, якщо більше половини опитаних свідчили проти нього. Він міг спростувати ці показання, надавши докази їхньої несправедливості. Між обвинувачуваним і опитаними при повальному обшуку слідчий мав право проводити очні ставки. За неправдиві свідчення опитані підлягали покаранню й зобов'язані були відшкодувати збитки, заподіяні обвинувачуваному на підставі їхніх показань. Допит при повальному обшуку слідчий проводив під присягою [3, с. 121]. „Повальний обшук“ був одним з найстаріших слідчих заходів, але у першій половині XIX ст. його значення нівелюється, він починає проводитися як додатковий слідчий захід, з метою збору відомостей про особистість підозрюваного. За свідченням І.В. Гессена, неврахування відомостей, отриманих у результаті „повального обшуку“, могло стати підставою для скасування обвинувального вироку суду [1, с. 19].

Після закінчення слідства слідчий рапортом направляв справу через відповідне поліцейське управління до судової установи. До суду надходили не тільки справи, у яких була встановлена особа злочинця, але й про не розкриті злочини. Такі справи надсилалися з метою „ревізії порядку у провадженні слідства“. Слідчий не мав права припинити справу, викласти свою особливу думку, а також дати висновок у справі. Це була прерогатива суду. Щоб уникнути врати паперів всі акти слідства підшивалися, складався їхній опис, справа прошивувалася, і наприкінці до шнурка ставилася печатка слідчого та депутата [6, с. 77].

Використана література:

1. Гессен І.В. Судебная реформа / И.В. Гессен. – СПб. – 1905. – 268 с.
2. Баршев Я. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству. – СПб. – 1841. – 320 с.
3. Липовский В. Опыт исторических изысканий о следственном уголовном производстве в России / В. Липовский. – Одесса. – 1849. – 262 с.
4. Оболенский Ив. Практическое руководство к производству уголовных следствий, составленное по Своду законов / Ив. Оболенский. – Ч.2. – М. – 1855. – 116 с.
5. Руководство при производстве уголовных следствий, составлено по Своду законов 1857 г. и первому его продолжению. – СПб. – 1859. – 146 с.
6. Колоколов Е. Правила и формы о производстве следствий составленные по Своду законов / Е. Колоколов. – М. – 1858. – 142 с.
7. Колдаев А.В. Следствие и полицейское дознание по Своду законов Российской империи 1857 г. / А.В. Колдаев // Известия высших учебных заведений. – Л. – 1988. – С.90-96.